

4. Utz Arthur F. O. P. Wesen und Begründung des Rechts // Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie. – 1961. – 8. Band. – S. 5–6.
5. Schömbbs Erwin. Recht // Taschenlexikon Religion und Theologie. Bd. IV. Göttingen, Vandenhoeck, 1983. – S. 195.
6. Оноре Т. Про право. Короткий вступ. – К., 1997.
7. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. – М., 1998.
8. Юридический энциклопедический словарь. – М., 1987.
9. Юридичні терміни. Тлумачний словник. – К., 2004.
10. Hommes Ulrich. Recht // Handbuch philosophischer Grundbegriffe (Hgg. Hans Michael Baumgartner und Christoph Wild). Bd. 4. – München, Kösel, 1973.
11. Бисмарк О. Мысли и воспоминания. – М., 1940. – Т. II.
12. Заєць А.П. Біосоціальні передумови правової регуляції у суспільстві та формальні атрибути права (історико-гносеологічний аспект) // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – № 1. – С. 47-58.

Надійшла до редакції 10.01.2011

АНДРУХІВ О.Г., викладач
 (Прикарпатський юридичний інститут
 Львівського державного університету
 внутрішніх справ)

УДК 94 (477.76)

«ДОБРОВІЛЬНІ» ПЕРЕСЕЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ НА ПРИКАРПАТТІ У ПОВОЄННІ РОКИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Здійснено аналіз правового механізму, форм та масштабів переселень господарсько-економічного характеру на Прикарпатті у повоєнні роки.

Ключові слова: Станіславська область, переселення, правова база, форми, методи і масштаби переселень

Проанализированы правовой механизм, формы и масштабы переселений хозяйственно-экономического характера на Прикарпатье в послевоенные годы.

Ключевые слова: Станиславская область, переселения, правовая база, формы, методика и масштабы переселений

The analysis of legal mechanism, forms and scales of economic migrations in Precarpathian region in post-war years is carried out in the article.

Keywords: Stanislav region, migration, legal base, forms, methods and scales of migrations

За роки державної незалежності питання репресій, що проводилися в повоєнні десятиліття на території західних областей України, знайшло своє висвітлення в чималій кількості здебільшого історичної та політологічної літератури. Передусім автори звертали увагу на такі форми репресій, як арешти, виселення на спецпоселення та заслання так званих «ворогів народу» і членів їх родин. Водночас переселення, зумовлені господарсько-економічними та в окремих випадках військово-стратегічними потребами, не знайшли достатнього висвітлення, зокрема в історико-правовому аспекті. Не стали винятком переселенські процеси і на території Прикарпаття (Станіславської області, з 1962 р. – Івано-Франківської області), які мали місце в 1944–1954 рр. Актуальність обраної теми зумовлена й тим, що територія Прикарпаття з її лісовими масивами та Карпатами в повоєнні роки, як свідчать офіційні документи вищих радянсько-партійних органів та силових структур, була базовою для збройних формувань ОУН–УПА. Відповідно, для їх придушення владним режимом використовувалися не лише військово-силові методи й репресії, а й так звані «добровільні» переселення мешканців населених пунктів, які вважалися базовими для «оунівських бандформувань», що здійснювалися під виглядом вирішення економічно-господарських завдань. Таким чином, вищезазначене свідчить про актуальність обраної тематики.

Метою публікації є історико-правовий аналіз на основі архівних матеріалів заходів центральної та місцевої влади, силових структур із ліквідації опору націоналістичного підпілля під виглядом добровільних переселень мешканців окремих населених пунктів Станіславської

області, їх правова база, форми проведення та масштаби.

Джерелом для написання статті стали неопубліковані архівні документи з Державного архіву Івано-Франківської області, зокрема фонди обкому КП(б)У, облвиконкому, обласної прокуратури та облвійськкомісаріату, в яких виявлено відповідні нормативні документи – постанови, директиви, розпорядження, на підставі яких проводилися переселення.

Концептуально-методологічною основою для написання статті стала колективна монографія «Політичний терор і тероризм в Україні. XIX – XX ст.: Історичні нариси», в якій ґрунтовно проаналізовано витoki політичних репресій та їх еволюцію на різних історичних відтинках часу, в тому числі й в західних областях УРСР у повоєнні роки [6].

Окремі факти з проведення так званих добровільних переселень на території західних областей відображено в роботах І. Біласа [1; 2], Т. Вронської [3], В. Сергійчука [7] та інших, в яких автори стверджують, що переселення були прихованою формою позбавлення націоналістичного підпілля соціальної та матеріальної бази.

Серед дисертаційних робіт, які частково стосуються зазначеної теми, слід відзначити працю М.Я. Нагірняка, в якій автор аналізує форми й методи боротьби проти збройного підпілля в західних областях, наводячи й окремі факти, що мали місце на території Станіславщини [5].

Відновлення Радянської влади на території західних областей у міру їх звільнення від нацистських окупантів, що розпочалося з березня 1944 р., відбувалося в складних умовах. Вони були зумовлені як збройним опором Радянській владі формувань ОУН та УПА, так і неприйняттям її значною частиною населення. З метою ліквідації збройного опору владний режим використовував різні форми репресій відкритого і прихованого характеру. До останніх, які застосовувалися на Станіславщині, можна віднести такі: переселення окремих населених пунктів для облаштування військового навчально-тренувального стрільбища та літніх таборів; переселення молоді для відбудови зруйнованих війною господарсько-промислових об'єктів та у школи фабрично-заводського навчання й ремісничі училища на території східних областей УРСР, переселення для допомоги робочими руками колгоспам і радгоспам південних областей УРСР; переселення господарств хутірського типу в межах області та в сусідні області. Всі ці види переселень регламентувалися відповідними постановами ЦК КП(б)У і РНК (з березня 1946 р. – РМ) УРСР за спільними поданнями облвиконкому та обкому партії і мали головною мету – позбавити збройне підпілля соціальної та матеріальної бази у населених пунктах передгірських та гірських районів Станіславщини. Всі ці так звані «заходи» розроблялися на виконання постанов ЦК КП(б)У від 10 січня, 26 лютого та 24 липня 1945 р. про ліквідацію банд (залишків) «українсько-німецьких націоналістів». Зокрема, в постанові політбюро ЦК КП(б)У від 24 липня від обкомів і райкомів КП(б)У, начальників обласних управлінь і районних відділів НКВС і НКДБ, командувачів прикордонних і внутрішніх військ НКВС, а також і Збройних Сил, дислокованих на території західних областей, вимагалось до 1 серпня подати до ЦК плани з ліквідації «банд українсько-німецьких націоналістів» [8, с. 101]. Як відзначалося в інформаційній довідці політуправління Прикарпатського військового округу (ПрикВО) від 28 грудня 1945 р. за підписом начальника політуправління генерал-майора Л. Брежнева, в районах Станіславської і Тернопільської областей діяло близько 100 пересувних загонів і груп, створених «із особового складу стрілецьких і спеціальних технічних частин у районах їх дислокації», які «висліджують і знищують банди» [8, с. 235-236]. Крім участі у військово-чекістських операціях, командування ПрикВО спільно із командуванням 38-ї армії, що дислокувалася на території Станіславської області (командувач генерал-полковник К.С. Москаленко), підготували план із створення військового навчально-тренувального стрільбища за кілька кілометрів від обласного центру в зоні так званого Чорного лісу. Необхідно відзначити, що Чорний ліс – це пасмо лісових масивів, яке тягнулося до Карпат, у зоні якого знаходилося понад три десятки сіл, а також постійно маневрували військові відділи УПА. У листі від 28 серпня 1945 р. командування ПрикВО просило облвиконком виділити під стрільбище площу в розмірі 23842 га, а 9 сіл Богородчанського, Лисецького та Станіславського районів, що потрапляли в зону стрільбища, виселити в інші райони області [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 127]. Стратегічно цей план був вигідний, оскільки територія стрільбища, де мали тренуватися в стрільбі та бомбокиданні військові різних родів військ, фактично перетворювалася в «мертву зону». А з виселенням 1783 господарств (понад 5 тис. осіб) збройне підпілля позбавлялося соціальної та матеріальної

бази [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 41. – Арк. 56-57]. Однак цей і наступних чотири дещо змінених плани РНК СРСР не підтримала, мотивуючи своє рішення перш за все значними фінансовими і матеріальними затратами, а також і певними об'єктивними причинами. До останніх можна віднести: розселення на території області понад 9 тис. переселенців-українців із Польщі, які згідно з міжурядовою Люблінською угодою від 9 вересня 1944 р. почали масово прибувати в 1945 р.; «возз'єднання» (ліквідація) у березні 1946 р. Греко-католицької церкви з Російською православною церквою; важкі наслідки голоду 1946–1947 рр.; активність збройного підпілля, а особливо початок наприкінці 1947 р. важливої для влади з політичного погляду кампанії «суцільної колективізації» [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 41. – Арк. 3–23; Спр. 45. – Арк. 3; Спр. 49. – Арк. 122; Спр. 55. – Арк. 172; Спр. 71. – Арк. 155–156; Спр. 78. – Арк. 93].

Старт колективізаційної кампанії дали лютневий і березневий 1947 р. пленуми ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У, на основі яких обласні радянсько-партійні органи західних областей розробили відповідні «плани заходів». Але, незважаючи на численну армію присланих із інших областей УРСР «уповноважених» та «агітаторів», а також і репресії стосовно «куркулів», які не бажали вступати до колгоспу, до кінця 1947 р. у Станіславській області було створено лише 8 нових колгоспів та відновлено 50 довоєнних [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1215. – Арк. 9]. Помітну роль у саботажі колективізації відіграло й збройне підпілля, яке використовувало для цього різні форми «агітації» серед місцевого населення – від прямого терору до усної пропаганди. Так, в одній із інструкцій Проводу ОУН від керівників районних служб безпеки вимагалось не лише проводити «широку протиколгоспну агітацію (усну і за допомогою літератури)», а й вдаватися до «фізичного ліквідування надісланих більшовиками організаторів колгоспів – агентів НКВД», як присланих із східних областей УРСР, так й «ініціаторів колгоспів з-поміж місцевого населення». Водночас до «неактивних східняків-українців» наказувалось ставитися «прихильно та усвідомлювати їх». Оскільки керівництво Проводу ОУН передбачало, що «колективізація може супроводжуватись масовим вивозом» незгідних з її проведенням, то наказувалось таким селянам, які не бажали вступати в колгоспи, «переноситися цілими родинами до міст, в інший район чи область», а молоді – вступати «до різного роду шкіл, фабрик, підприємств, установ тощо». А тих, хто потрапить до списків «куркулів» і підлягатиме виселенню у заслання, підтримувати морально, розраджуючи їх, що «і в Сибіру живуть люди, а навіть повертаються». Водночас «кожний вивезений повинен широко оповідати, за що ми боремося, чого ми хочемо і т. д.» [4, Ф. Р-584. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 155].

Необхідно відзначити, що антиколгоспна агітація та диверсійно-терористичні акти збройного підпілля дали певні результати, оскільки в області впродовж 1948 р. було створено лише 21 колгосп і до наявних на кінець року 79 колгоспів входило 5587 «переважно бідняцьких селянських господарств», що складало лише 3,6% від загальної кількості наявних одноосібних господарств в області [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1215. – Арк. 9].

Про факти терору свідчать численні донесення з районів області. Так, у донесенні Гвіздецького райвідділу МВС відзначалося, що «в ніч з 21 на 22 травня група українсько-німецьких націоналістів у кількості 15 чоловік здійснили звірячий терор у селі Слобідка, де були вбиті працівник уповмінзага (уповноважений Міністерства заготівель. – Авт.) Грушевський Ярослав Миколайович і звалтована, а потім по-звірячому замучена (поламані руки, нанесені тупим ножом рани на обох грудях), після чого розстріляна чергою з автомата його дружина Грушевська Марія Дмитрівна, уродженка східних областей. Тієї ж ночі, у тому ж селі були убиті жителі села Шокалюк Михайло Миколайович і його дружина Шокалюк Ганна Василівна. Шокалюк до цього працював у Гвіздецькому радгоспі на посаді шофера. Після здійсненого ними вбивства група німецько-українських націоналістів обеззброїла 4 чоловік винищувального батальйону, забравши два автомати та дві гвинтівки, і безкарно пішла в невідомому напрямку» [4, Ф. Р-753. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 24].

Посилення терористично-диверсійних акцій проти колгоспного руху зумовило появу 1 червня 1948 р. постанови ЦК КП(б)У «Про покращення масово-політичної роботи, подальшого розвитку колгоспного будівництва і ліквідації залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР». Серед інших «заходів» у постанові говорилося і про розформовування винищувальних батальйонів і створення замість них у населених пунктах під керівництвом дільничних уповноважених теж воєнізованих груп охорони громадського порядку (ГОГП) [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 823. – Арк. 77]. Зміна назви була зумовлена політичною

необхідністю, оскільки створені 25 червня 1941 р. винищувальні батальйони мали боротися з ворожими парашутними десантами і диверсантами, яких на 1948 р., звичайно, вже не було, але залишалися «банди українсько-німецьких націоналістів».

Завдяки здебільшого репресивно-силовим методам, владним структурам вдалося до середини 1949 р. переломити ситуацію в області на користь «масової» колективізації. Наглядним прикладом, як створювалися колгоспи, були відвідини області наприкінці 1949 р. М. Хрущовим, який мав серйозну розмову з партійно-радянським активом як з питання колективізації, так і ліквідації «залишків» збройного підпілля ОУН–УПА. Після його від'їзду обком створив оперативні групи з «надання допомоги зі створення колгоспів» та «з ліквідації бандоунівського впливу на населення», до яких ввійшли працівники облвиконкому, обкому партії та УМДБ. Дві такі «робочі групи» прибули до села Джурова Заболотівського району та Ямниці Станіславського району. «Допомога» в Джурові проявилася в тому, що було арештовано 4-х «учасників ОУН» і вислано в Сибір 18 сімей «бандпособників», а в Ямниці, відповідно, арештовано 14 «членів ОУН» та відправлено в заслання 23 сім'ї. Після такої «переконливої агітації» впродовж десяти наступних днів у Джурові «добровільно» подали заяви про ступ до колгоспу 480 осіб, а в Ямниці – 470 осіб. Подібними методами було створено за 10 днів ще 17 колгоспів у селах Заболотівського, Жовтневого, Рогатинського, Букачівського, Печеніжинського і Станіславського районів [7, с. 742-743]. Як відзначалося з цього приводу у звіті обкому партії, «якщо за 4 роки у Станіславському районі було створено лише 4 колгоспи, то за 10 днів після приїзду Микити Сергійовича організовано 10 колгоспів» [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 970. – Арк. 114].

Восени 1949 р. у західних областях розпочалася переселенська кампанія на допомогу колгоспам і радгоспам південних областей України. Правовою підставою стала спільна постановка РМ УРСР і ЦК КП(б)У від 12 липня 1949 р. «Про переселення колгоспників та селян-одноосібників у колгоспи й радгоспи південних областей УРСР». Упродовж трьох років із західних областей у Херсонську, Одеську, Кіровоградську та Харківську області планувалося переселити 50 тис. сімей. Станіславська область мала відправити 9070 сімей, зокрема, до кінця 1949 р. – 11470 сімей, упродовж 1950 р. – 3700, у 1951 р. – 3900 сімей [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 78. – Арк. 93]. Питання переселення розглядалось 20 серпня 1949 р. на спільній нараді бюро Станіславського обкому партії та облвиконкому, а 23 серпня – на обласній нараді рад партактиву [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 80. – Арк. 57]. Але оскільки наближалися вибори до Верховної Ради СРСР, то обласне керівництво взяло «підвищені» зобов'язання і збільшило доведений план до 12050 сімей. Зокрема, до кінця 1949 р. мало бути переселено 2568 сімей, у 1950 р. – 4669, а в 1951 р. – 4813 сімей [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 78. – Арк. 94]. Причому план переселення 1949 р. область зобов'язалася виконати до 10 жовтня [4, Ф. Р-295. – Оп. 6. – Спр. 130. – Арк. 109]. Однак не склалося, бо сам процес із переселення заледве розпочався в другій половині жовтня. Зокрема, до кінця жовтня в Одеську область було відправлено лише 18 сімей, у Херсонську – 233, у Харківську – 124 сім'ї [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 71. – Арк. 62]. Щодо категорії переселенців, то це, в основному, були особи, які не мали «ні кола, ні двора» і сподівалися, що на новому місці «розбагатіють». Зокрема, районні радянсько-партійні органи обіцяли переселенцям на новому місці надати грошову допомогу, присадибні ділянки та будівельні матеріали. А при виїзді із Станіславської області переселенцям видавали по 700 крб. на голову сім'ї та по 250 крб. на кожного члена сім'ї, а також 830 крб. для оплати перевезення речей у вагоні. Всього на ці витрати облвиконком виділяв з бюджету 1719,7 тис. крб. [4, Ф. Р-295. – Оп. 6. – Спр. 134. – Арк. 45-47].

Однак не все, що обіцяли переселенцям, виконували органи влади як в Станіславській області, так і на новому місці. Так, 98 сімей, які переселилися із с. Танява Болехівського району в Кіровоградську область, отримали за місцем поселення лише 200 кубічних метрів лісу із 980 обіцяних [4 Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1256. – Арк.23]. А в листі на ім'я секретаря Станіславського обкому уповноважений відділу переселень Одеського облвиконкому писав, що «люди ходять у райком партії і райвиконком і скаржаться», оскільки при відправленні із районів Станіславської області їх обманули, «не заплативши грошей за їхнє майно і не видали лісоматеріали» [Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1268. – Арк. 13]. Так і не дочекавшись обіцяної допомоги, деякі сім'ї через місяць-другий залишали «теплі краї» і повертались назад. Зокрема, станом на січень 1950 р. органи УМВС уже розшукували 144 сім'ї переселенців з області, щоб вони «відшкоду-

вали затрачені на них гроші» [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 90. – Арк. 36-41].

Наприкінці 1950 р. стало зрозуміло, що план із переселення 2040 сімей в Одеську область і 2230 – у Херсонську виконати не вдасться [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 82. – Арк. 34]. Щоб врятувати ситуацію, керівництво області звернулося з листом до першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова та голови РМ УРСР Д. Коротченка з листом дозволити «здійснити виселення частини куркулів» із західних областей «... у кількості 1200 господарств за межі Української РСР з конфіскацією майна, яке їм належить», вважаючи, що це допоможе забезпечити сприятливі умови «для соціалістичної перебудови сільського господарства і зміцнення колгоспів» [1, с. 368-369]. Після погодження із союзним керівництвом, РМ УРСР і ЦК КП(б)У ухвалили 6 лютого 1950 р. спільну постанову «Про виселення куркульських господарств із західних областей УРСР», яка наприкінці лютого була обговорена на засіданні бюро Станіславського обкому партії. На бюро, крім того, було розглянуто питання колективізації та виконання плану переселення за 1949 р. та I квартал 1950 р. Як відзначено в постанові бюро, із 36-ти районів області план із переселення було виконано лише в половині районів, в окремих гірських і пригірських районах (Косівському, Яблунівському, Яремчанському та інших) не було переселено в південні області УРСР жодної сім'ї [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1149. – Арк. 59]. Водночас у цих районах найгіршою була ситуація із проведення колективізації та ліквідації «залишків» боївки ОУН–УПА.

Відповідно, знову постало питання про виселення мешканців сіл із зони Чорного лісу та про артилерійське стрільбище. Зокрема, на початку березня 1950 р. облвиконком звертається з відповідним листом до РМ УРСР і ЦК КП(б)У, в якому, крім того, просив дозволу на відведення додатково ще 9577 га землі під літні військові табори. Як стрільбище, так і літні табори планувалися в зоні тих населених пунктів і лісових масивів, які були «найбільше вражені бандитизмом» [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 82. – Арк. 177].

Цього разу РМ СРСР без заперечень і досить швидко задовольнила клопотання військових та облвиконкому. Оперативно було узгоджено всі питання із РМ УРСР, Держлісфондом і Держземфондом СРСР. А вже 31 березня 1950 р. облвиконком отримав офіційний дозвіл від РМ УРСР на відведення земель під військове стрільбище і літні табори та відповідні вказівки, як провести переселення людей з населених пунктів. Питання з переселення 2053 сімей, які проживали в «бандитських селах», було обговорено на засіданні зведеної ради Станіславського облвиконкому 28 квітня 1950 р. [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1235. – Арк. 119], а 20 травня 1950 р. – остаточний план схвалило бюро обкому партії. В ухваленій постанові райкомам і райвиконкомом настійно рекомендувалося «очистити колгоспи від куркулів та інших антирадянських елементів», а органам МВС та МДБ наказувалося «посилити репресії проти куркульських елементів, які підтримують зв'язки з оунівським підпіллям» [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1211. – Арк. 23]. Про успіхи та подальші перспективи боротьби з «куркулями» й «оунівцями» області був проінформований перший секретар ЦК КП(б)У Л. Мельников доповідною запискою від 25 травня. У ній, зокрема, відзначалось, що в області останнім часом посилюється опір «куркулів» колгоспному будівництву, а також збільшилась кількість «бандпроявів» та терактів (у травні загинуло 32 радянсько-партійних працівників й сільських активістів). Тому «з метою недопущення зайвих жертв і гаяння часу на оформлення доказів ворожості куркуля, знаючи, що куркуль був, є і буде ворогом Радянської влади» (підкреслення наші. – Авт.), обком партії просив якнайшвидше «вирішити питання про виселення куркульських сімей за межі області на основі суцільної колективізації» і таким чином «завдати значного удару по бандоунівському підпіллю і його базі».

У доповідній записці також відзначалося, що в області за період з 20 лютого до 20 травня 1950 р. уже проведено відповідну роботу з виявлення «куркульського елементу» і у випадку згоди, обласне керівництво запевняло РМ УРСР і ЦК КП(б)У, що зможе «власними силами провести підготовку та операцію з виселення куркульських сімей упродовж п'яти днів» [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1211. – Арк. 23].

РМ УРСР і ЦК КП(б)У дали такий дозвіл, про що свідчить доповідна записка заступника голови Станіславського облвиконкому на ім'я голови РМ УРСР Д. Коротченка, в якій, зокрема, відзначалося, що «в червні місяці 1950 р., відповідно до вказівок тов. Коваля (заступник голови РМ УРСР. – Авт.), даних у листі від 31 березня 1950 р. № 0327 нами при безпосередній допомозі командування ПрикВО було проведено переселення мешканців сіл Посіч, Майдан і Гути-

ська у Херсонську область у порядку добровільного переселення. В 1950 році і на даний час на звільненій території проводяться бойові стрільби із надземної зенітної артилерії...» [4, Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 93. – Арк. 77].

Таким чином, наведені документи свідчать, що переселення мало примусовий характер і було спрямоване не стільки на «допомогу робочими руками» колгоспам і радгоспам південних областей УРСР, як з метою знищення соціально-матеріальної бази збройного підпілля в населених пунктах, що знаходилися в зоні Чорного лісу. Названі документи відкрито називають і безпосередніх виконавців цієї акції.

«Добровільні» переселення продовжувалися і в наступні роки. Так, у 1951 р. із запланованих на переселення в південні області 8358 сімей, було переселено лише 4576 сімей (54%) [4, Ф. Р-295. – Оп. 5. – Спр. 882. – Арк. 7]. Переважною більшістю були сім'ї тих, хто добровільно склав зброю наприкінці 40-х рр., і щоб вони знову не стали резервом збройного підпілля, яке продовжувало боротьбу, їх ставили перед вибором: або переселятися в південні області УРСР добровільно, або в примусовому порядку відправлятися на спецпоселення у віддалені регіони СРСР.

Упродовж 1952 р. планувалося переселити 2310 сімей у південні області, а також 1199 так званих «хутірських» господарств – у Забузький район Львівської області та 11056 таких же господарств у межах області. Щодо останніх, то в області станом на 1 січня 1952 р. налічувалося 11925 хутірських господарств, з яких спеціальна комісія вирішила не переселяти лише 869, оскільки вони знаходилися на відстані 100–150 м від населених пунктів [4, Ф. Р-295. – Оп. 5. – Спр. 882. – Арк. 6, 13]. А віддалені хутірські господарства вважалися можливими «пособниками» збройного підпілля і підлягали переселенню. Тих господарів, які опиралися переселенню, як правило, відправляли в заслання як «куркулів». «саботажників», «бандпособників» тощо.

Тут зазначимо, що для переселення були визначені хутірські господарства в Богородчанському, Букачівському, Заболотівському, Калуському, Косівському, Кутському, Перегінському та Солотвинському районах [4, Ф. Р-295. – Оп. 5. – Спр. 882. – Арк. 13]. Тобто в тих пригірських і гірських районах, де продовжували активно діяти боївки збройного підпілля.

Станом на 1 вересня 1952 р. у Забузький район було переселено 669 сімей, а в південні області – 1577 сімей, у тому числі: в Кіровоградську – 818, Миколаївську – 504, Ворошиловградську – 209, Херсонську й Одеську – 46 сімей [4, Ф. Р-295. – Оп. 5. – Спр. 882. – Арк. 30-31, 74].

«Добровільні» переселення в південні області продовжувалися і в 1953–1954 рр. Так, згідно з постановою РМ УРСР від 20 січня 1954 р. з області передбачалося переселити 2050 сімей. Однак у травні 1954 р. план було зменшено до 1600 сімей, з яких 700 планувалося переселити за межі УРСР, зокрема: 500 – в Іркутську і 200 – в Читинську області [4, Ф. Р-295. – Оп. 5. – Спр. 882. – Арк. 41].

Насамкінець зазначимо нарисно, що практикувалася й така прихована форма боротьби зі збройним підпіллям, як примусові набори молоді на відбудову гірничопромислових об'єктів у східних областях УРСР та у школи фабрично-заводського навчання (ФЗН), що є темою окремого дослідження. Тут лише зазначимо, що до 1948 р. на відбудову гірничопромислових об'єктів було відправлено із західних областей 125 тис. осіб. А впродовж 1948–1949 рр. на навчання до ФЗН було мобілізовано 312345 молодих людей, із яких 43539 згодом втекли й певна частина з них влилася в ряди підпілля [6, с. 746].

Депортації, які на перший погляд мали добровільний характер і господарсько-економічне спрямування, насправді мали одну мету – знищити соціальну й матеріальну базу збройного підпілля ОУН–УПА.

Загроза бути виселеними спонукала багатьох селян вступати до колгоспів, і таким чином сприяти проведенню в області «суцільної колективізації». І вже станом на 1 липня 1950 р. в області діяло 655 колгоспів, до яких входило 163389 селянських господарств, що становило 96,8% від їх загальної кількості [4, Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1215. – Арк. 9].

Виселення із населених пунктів, що знаходилися в зоні Чорного лісу, під виглядом облаштування військового стрільбища та літніх таборів було намаганням повністю ізолювати залишки збройних відділів ОУН–УПА, опір якого з 1951 р. помітно пішов на спад.

«Добровільні» переселення проводилися у відповідності до постанов вищих органів влади, з порушенням громадянських і людських прав, мали примусовий характер, завдавши десят-

кам тисяч переселенців значних як матеріальних, так і моральних збитків.

Депортаційні акції повоєнного десятиліття були не лише однією з форм боротьби проти збройного підпілля, а й утвердження Радянської влади.

Список використаної літератури:

1. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 т. – К., 1994. – Кн. 1.
2. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 т. – К., 1994. – Кн. 2.
3. Вронська Т.В. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.). – К., 2009.
4. Державний архів Івано-Франківської області. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 823, 970, 1149, 1211, 1215, 1235, Спр. 1256, Спр. 1268; Ф. Р-295. – Оп. 2. – Спр. 41, 45, 49, 55, 71, 78, 80, 82, 90, 93; Ф. Р-295. – Оп. 5. – Спр. 882; Ф. Р-295. – Оп. 6. – Спр. 130, 134; Ф. Р-584. – Оп. 2. – Спр. 6; Ф. Р-753. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 24.
5. Нагірняк М.Я. Радянський тоталітарний режим у боротьбі проти збройного підпілля ОУН і військових формувань УПА (1944–1953): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2003.
6. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси / Д.В. Архірейський, О.Г. Бажан, Т.В. Бикова та ін.; Відп. ред. В.А. Смолій. – К., 2002.
7. Сергійчук В.І. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: Нові документи і матеріали. – К., 1998.
8. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відп. ред. проф. Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 2010. – Т. 2. – Кн. 2: 1945–1946 рр.

Надійшла до редакції 24.02.2011

